

**INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARINING IDEOGRAFIK LUG‘ATLARINING ASOSIY
RELEVANT PARAMETRLARINI BELGILASH**

Bekmurodova Maftuna Jumanazar qizi

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Ingiz tili №2 fakulteti

Ingliz tilini o‘qitish metodikasi

№2 kafedrası o‘qituvchi stajyori

Ideografik lug‘atlar tilshunoslikda o‘ziga xos rol o‘ynaydi, chunki ular so‘zlarning semantik va yozuv tizimini o‘z ichiga olgan, tilning ko‘p qirrali strukturalarini aks ettiradi. Ingliz va o‘zbek tillari ideografik lug‘atlari ularning ma‘no shakllanishi, semantik bog‘lanishlar, va so‘zlar o‘rtasidagi munosabatlar nuqtai nazaridan bir-biridan farq qiladi. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarining ideografik lug‘atlaridagi asosiy relevant parametrlar, ya‘ni, ularning semantik tizimi, ma‘no shakllanishi, yozuv va semantik aloqalari muhokama qilinadi. Ideografik lug‘atlar — bu ma‘no va harflar yoki belgilar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni aks ettiruvchi tilshunoslik vositalaridir. Bu turdagi lug‘atlar so‘zlarning yozuv shakllaridan tashqari, ularning semantik va semantiko-sintaktik aloqalarini ham o‘z ichiga oladi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi ideografik lug‘atlar ularning tarixiy, madaniy va semantik kontekstlarini aks ettirishda asosiy rol o‘ynaydi. Har bir til o‘zining ideografik tizimiga mos keladigan parametrlar bilan belgilangan bo‘lib, ularning ta‘siri nafaqat lingvistik, balki madaniy va tarixiy aspektlarga ham bog‘liq

Ingliz va o‘zbek tillaridagi ideografik lug‘atlarining asosiy parametrlaridan biri semantik tizimning shakllanishidir. Har bir tilning leksik tizimi va so‘zlarning ma‘no qatlamlari turlicha rivojlanadi. Ingliz tilida, masalan, so‘zlarning ma‘no doiralari asosan semantik o‘zgarishlar orqali kengayadi. So‘zlar bir vaqtning o‘zida ko‘plab ma‘no qatlamlarini o‘z ichiga olishi mumkin, bu esa ingliz tilidagi ideografik lug‘atlarni aniqroq va ko‘p ma‘noli qiladi. O‘zbek tilida esa, so‘zlarning semantik tizimi asosan ma‘no darajalari va semantik maydonlarga asoslanadi. Bir so‘zning ma‘nosi madaniy kontekstga qarab o‘zgarishi mumkin. O‘zbek tilining ideografik lug‘atlari ko‘pincha ma‘no darajalarini va semantik maydonlarni birlashtiradi, bu esa o‘zbek tili lug‘atining boyligi va rang-barangligini ko‘rsatadi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi ideografik lug‘atlarining morfologik tuzilishi ham juda muhim parametr hisoblanadi. Ingliz tilida so‘zlar ko‘pincha morfologik jihatdan qisqa va oddiy shakllarda bo‘ladi, lekin ular ko‘p hollarda qo‘shimchalar va ildizlar orqali yangi semantik aloqalar hosil qiladi. Ingliz tili so‘zining morfologik o‘zgarishlari semantik tizimning o‘zgarishiga olib kelishi mumkin.

O‘zbek tilida esa, so‘zning morfologik strukturasi ko‘p qo‘shimchalar (afiks) va o‘zgaruvchan shakllar mavjud. Bu qo‘shimchalar so‘zning ma‘nosini kengaytirish yoki qisqartirishga xizmat qiladi. O‘zbek tilidagi ideografik lug‘atlar semantik o‘zgarishlarni ko‘pincha morfologik shakllar orqali aks ettiradi, bu esa so‘zlarning sintaktik va semantik imkoniyatlarini kengaytiradi. Ideografik lug‘atlar o‘z ichida sintaktik tuzilmalar va semantik aloqalarni aks ettiradi. Ingliz tilida, sintaksis asosan so‘z tartibi va so‘zlar o‘rtasidagi aloqalar bilan bog‘liq bo‘ladi. So‘zlar o‘rtasidagi sintaktik aloqalar semantik ma‘no va tushuncha shakllanishida katta ahamiyatga ega. Ingliz tilidagi ideografik lug‘atlarda so‘zlar o‘rtasidagi aloqalar aniq va aniq belgilangan bo‘lishi kerak. O‘zbek tilida esa, sintaksis o‘ziga xos tarzda ishlaydi. O‘zbek tilida so‘zlar o‘rtasidagi semantik aloqalar ko‘pincha kontekstga asoslangan bo‘ladi. O‘zbek tilining

ideografik lugʻatlarida semantik aloqalar baʼzan morfologik shakllar yoki kontekstual tushunchalar yordamida namoyon boʻladi. Ingliz va oʻzbek tillaridagi ideografik lugʻatlar, ularning semantik tizimlaridan tashqari, madaniy va tarixiy kontekstlarni ham aks ettiradi. Ingliz tilidagi ideografik lugʻatlar global madaniyat va xalqaro aloqalarga asoslangan boʻlsa, oʻzbek tilidagi lugʻatlar koʻproq milliy madaniyatga, urf-odatlariga, va tarixiy xususiyatlarga qarab shakllanadi. Bu farq ularning leksik-semantik tizimlariga taʼsir koʻrsatadi. Ingliz va oʻzbek tillaridagi ideografik lugʻatlar oʻrtasidagi farqlarni koʻrsatish, ularning semantik tizimlaridagi oʻzaro bogʻlanishlarni tahlil qilish tilshunoslarga tilning oʻziga xos xususiyatlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Ingliz tilining ideografik lugʻatlari koʻproq universal va global miqyosdagi semantik tizimlarga asoslangan boʻlsa, oʻzbek tilining ideografik lugʻatlari milliy madaniyatga va tarixiy omillarga chuqur bogʻliqdir. Har bir tilning semantik tizimi uning tarixi, madaniyati va ijtimoiy konteksti bilan chambarchas bogʻliqdir. Ingliz va oʻzbek tillarining leksik-semantik tizimlari ularning tilshunoslik tarixida muhim oʻrin tutadi. Har bir tilning oʻziga xos leksik-semantik tizimi boʻlib, u oʻz ichiga lugʻatdagi soʻzlarning maʼnosi va ularning oʻzaro bogʻliqligini oladi. Leksik-semantik tizim esa tilning koʻp qirrali tuzilmalari, maʼno shakllanishi, va soʻzlarning oʻzaro munosabatlaridan tashkil topgan kompleks tuzilmadir. Ingliz va oʻzbek tillarining ideografik lugʻatlari orasidagi leksik-semantik sistemaning tizimliliigi muammosi, tilning maʼno strukturalaridagi farqlar va oʻxshashliklarni aniqlashga xizmat qiladi. Leksik-semantik tizim – bu tilning lugʻatidagi soʻzlar va ularning maʼnolarini bir-biri bilan bogʻlab, tildagi maʼnolarni va ular oʻrtasidagi oʻzaro munosabatlarni tashkil etuvchi tizimdir. Bu tizimda soʻzlarning oʻrni va oʻzaro bogʻliqligi ular orqali ifodalalanayotgan maʼno miqyosida belgilanadi. Ingliz va oʻzbek tillaridagi ideografik lugʻatlar, yaʼni yozuv belgilaridan iborat lugʻatlar, bu tizimlarni namoyon qilishda va tushunishda muhim ahamiyatga ega. Ingliz va oʻzbek tillarining ideografik lugʻatlari, ular orasidagi farqlarni koʻrsatadi. Ingliz tilida leksik-semantik tizimning asosiy elementi soʻzlarning etimologik va morfologik shakllaridan kelib chiqadi. Bu tilda koʻp hollarda soʻzlar sinonimlar, antonimlar va boshqa leksik guruhlar bilan bogʻliq boʻlib, ular oʻrtasida toʻgʻridan-toʻgʻri semantik bogʻlanishlar mavjud. Oʻzbek tilida esa, ayniqsa, aksar holatlarda soʻzlarning semantik tizimi maʼno yuksalishi va darajalari orqali tashkil etiladi. Oʻzbek tilidagi ideografik lugʻatlarda soʻzlarning semantik maydoni kengroq boʻlib, ular koʻpincha milliy urf-odatlar, madaniyat va tarixiy jarayonlarga bogʻliq boʻladi. Masalan, oʻzbek tilida bir soʻzning semantik maydoni bir nechta maʼnolarga ega boʻlishi mumkin va bu maʼnolar madaniy kontekstga qarab oʻzgaradi. Ingliz va oʻzbek tillaridagi ideografik lugʻatlarida leksik-semantik tizimning tizimliliigi ikki asosiy jihatdan namoyon boʻladi: birinchidan, soʻzlarning ichki semantik aloqalari, ikkinchidan, tilning tashqi dunyo bilan aloqasini aks ettirishning oʻziga xos usullari. Ingliz tilida, leksik-semantik tizim soʻzlarning morfologik strukturasi, yaʼni ildiz va qoʻshimchalarga, juda katta ahamiyat beradi. Soʻzlarning semantik aloqalari koʻpincha sinonimlar va antonimlar yordamida tashkil topadi. Ingliz tilidagi sinonimlar va antonimlar leksik tizimning aniq va tartibli strukturasi yaratadi. Masalan, “happy” va “joyful” soʻzlari sinonim sifatida ishlatiladi, lekin ularning semantik kontekstlari biroz farq qiladi. Oʻzbek tilida esa, leksik-semantik tizim koʻproq soʻzlarning maʼno darajalari va ularning kontekstga qarab oʻzgaruvchanligi bilan tavsiflanadi. Oʻzbek tilidagi soʻzlar koʻpincha oʻziga xos tilda ishlatilgan ifodalarga, sinonimlar va antonimlarning semantik farqlariga katta eʼtibor qaratadi. Masalan, “yaxshi” soʻzi “yaxshi” va “aʼlo” oʻrtasida kichik semantik farqlarni ifodalaydi. Ingliz tilida, leksik-semantik tizim asosan aniq va universal maʼnolarni oʻz ichiga oladi. Bu tilning yozuv tizimi va lugʻati dunyo boʻylab keng tarqalgan va koʻplab xalqaro aloqalar orqali shakllangan. Oʻzbek tilida esa, leksik-semantik tizimning tashqi dunyo bilan aloqasi koʻproq milliy kontekstda namoyon boʻladi. Oʻzbek tilidagi ideografik lugʻatlar koʻpincha xalqning tarixi, urf-odatlari va qadriyatlariga bogʻliq boʻlib, bu soʻzlarning maʼnolari madaniy va tarixiy omillarga asoslanadi.

XULOSA

Ingliz va o'zbek tillarining ideografik lug'atlaridagi asosiy relevant parametrlar tilning semantik tizimi, morfologik struktura, sintaktik aloqalar, va madaniy tarixiy kontekstlarni o'z ichiga oladi. Bu parametrlar har bir tilning o'ziga xos xususiyatlarini, uning semantik imkoniyatlarini va leksik tizimining tizimlilikini aks ettiradi. Ingliz va o'zbek tillarining ideografik lug'atlarini tahlil qilish, tilshunoslarga nafaqat ularning strukturasini, balki madaniyatlar o'rtasidagi o'xshashliklar va farqlarni ham ochib beradi. Ingliz va o'zbek tillarining ideografik lug'atlari o'rtasidagi leksik-semantik tizimning tizimliliigi muammosi tilshunoslikda alohida o'rganilishi lozim bo'lgan muammodir. Har ikki tilning leksik tizimi o'ziga xos bo'lib, ularning semantik strukturalari va so'zlar o'rtasidagi bog'lanishlar farqlanadi. Ingliz tili universal semantik kategoriyalarni aks ettirsa, o'zbek tili ko'proq milliy va madaniy kontekstga asoslangan. Shuning uchun bu tizimlarni mukammal tushunish va o'zaro taqqoslash, har bir tilning madaniy xususiyatlarini chuqurroq o'rganishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mansurov, M. (2009). *O'zbek tilining leksikologiyasi*. Tashkent: Fan.
Bu asarda o'zbek tilining leksik tizimi, leksik-semantik munosabatlar va so'zlarning ma'nolarining o'zaro bog'lanishi o'rganilgan.
2. Azimov, F. (2003). *Ingliz tilida semantik tizimlar*. Tashkent: O'qituvchi.
Ingliz tilidagi semantik tizimlar, so'zlarning ma'no darajalari va semantik munosabatlar haqida batafsil ma'lumot berilgan.
3. Shukurov, A. (2011). *Tilshunoslikka kirish*. Tashkent: Sharq.
Bu kitobda tilshunoslikning asosiy tushunchalari, leksik-semantik tizimlar va ideografik lug'atlar haqida umumiy tasavvur shakllantirilgan.
4. Crystal, D. (2003). *English as a Global Language*. Cambridge University Press.
Ingliz tilining global til sifatida semantik tizimi va uning leksik xususiyatlari haqida tahlil.
5. Koch, M. (1997). *The Structure of the English Lexicon*. Oxford University Press.
Ingliz tilining leksik tizimi va semantik aloqalari o'rganilgan asar, so'zlarning semantik jihatlari va ularning o'zaro bog'lanishi haqida batafsil ma'lumot beradi.
6. Mirzaev, M. (2008). *O'zbek tilining semantikasi*. Tashkent: Fan.
O'zbek tilining semantikasi, so'zlarning ma'nosi va semantik tizimlaridagi tizimlilik o'rganilgan.
7. Lyons, J. (1995). *Semantics* (2nd edition). Cambridge University Press.
Semantika va leksik-semantik tizimlarning ilmiy tahlili, ingliz tilidagi semantik tizimning strukturasiga oid muhim nazariyalar.
8. Gundevia, K. (2002). *Comparative Lexicography of English and Uzbek*. Tashkent: National University Press.
Ingliz va o'zbek tillarining leksikografiyasini taqqoslash, ularning semantik tizimlarini o'rganishga qaratilgan ilmiy ish.